

**СУЧАСНА ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ КРАЇН ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ**

У статті здійснено узагальнення напрацювань учених, змісту сучасних нормативно-правових засад щодо визначення сутності поняття «освітні послуги» як комплексу визначених законодавством, освітньою програмою чи договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання; представлено результати порівняльного аналізу досвіду країн Чорноморського регіону з розвитку сучасної вищої освіти в умовах зростання конкуренції на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: вища освіта; країни Чорноморського регіону; освітні послуги; ринок освітніх послуг.

Постановка проблеми та актуальність. Стрімка глобалізація ринку освітніх послуг надала потужних імпульсів у реформуванні національних систем освіти багатьох країн світу. Відчутно ці процеси виявлялися у таких відмінних за традиціями освіти країнах як США і Сполучене Королівство, країн Азійсько-Тихоокеанського регіону і країн Європи тощо.

Стратегія на забезпечення якості надання освітніх послуг в системі вищої освіти України є важливим стимулом прискорення освітніх реформ, що обумовили інтенсивний пошук механізмів зближення змістової платформи національної системи освіти зі стандартами, які вироблені світовою спільнотою впродовж історичної еволюції освіти. Відтак, наш дослідницький інтерес спрямовано на вивчення й здійснення порівняльного аналізу досвіду країн, які мають продуктивні досягнення в реалізації «індустрії» освітніх послуг в умовах зростання конкуренції у сфері освіти. На нашу думку, актуальним є вивчення досвіду країн Чорноморського регіону, які мають багато спільного в історичному становленні системи вищої освіти і демонструють стійке прагнення до євроінтеграції у освітній та науковій сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове підґрунтя для здійснення цього дослідження мають статті С. Сапожнікова, який висвітлює систему управління вищою педагогічною освітою в країнах Чорноморського регіону (Азербайджану, Албанії, Болгарії, Вірменії, Греції, Грузії, Молдови, Росії, Румунії, Туреччини та України), виокремлює їх специфіку з позицій системного підходу [11]; М. Матлиці, де розкриваються особливості входження країн Чорноморського регіону в Європейський простір вищої освіти [7], О. Алієва, який вивчає проблеми вищої економічної освіти однієї з країн, що входять до даного об'єднання – Азербайджану [2]. Автором цієї статті аналізувалися проблеми маркетингу освітніх послуг в Україні [4], здійснювалося порівняльне дослідження ефективності освітніх послуг в Україні та Швеції [3]. Оскільки ця наукова розвідка унеможливує здійснення панорамного аналізу досвіду усіх країн, що входять до Чорноморського регіону, окреслимо мету і завдання даного дослідження та наприкінці визначимося щодо його подальших перспектив.

Мета і завдання дослідження. З огляду на актуальність визначеного напрямку дослідження, його метою є порівняльний аналіз досвіду країн Чорноморського регіону з розвитку сучасної вищої освіти в умовах зростання конкуренції на ринку освітніх послуг. Для досягнення мети доцільно зосередити дослідницький пошук на розв'язанні таких завдань: 1) узагальнити напрацювання вчених, змісту сучасних нормативно-правових засад щодо визначення сутності поняття «освітні послуги»; 2) порівняти досвід країн Чорноморського регіону з розвитку сучасної вищої освіти в умовах зростання конкуренції на ринку освітніх послуг.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відправним моментом в реалізації мети цієї наукової розвідки є визначення сутності ключового поняття дослідження. В контексті визначеної проблеми заслуговує на увагу позиція Ю. Іванова, який вважає, що освітня послуга є процесом передачі знань, вмінь, навичок від виконавця (ВНЗ) до споживача з паралельним виховним процесом, спрямованим на формування особистості протягом визначеного терміну навчання на умовах замовника. При цьому замовниками освітніх послуг є держава, підприємства

та батьки [6]. Наразі сучасне бачення сутності освітніх послуг дещо змінилося, бо їх замовником виступає не лише держава та батьки, але й ті, хто здобуває освіту. Тому, у своєму дослідженні дотримуватимемося тлумачення сутнісного змісту освітньої послуги як комплексу визначених законодавством, освітньою програмою чи договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [10].

Особливістю ринку освітніх послуг є його неоднорідність, адже він охоплює багато сегментних взаємопов'язаних ринків, що формуються під впливом різних обставин (рівня і ступеня освіти, типу навчального закладу, напряму підготовки/спеціальності тощо). Ринок освітніх послуг пов'язаний з ринком праці, ринком інвестицій та ринком науково-технічної продукції. Умовами успішного функціонування ринку освітніх послуг може бути, по-перше, наявність на ринку економічно і юридично незалежних суб'єктів ринкових відносин («продавців» і «покупців»);

по-друге, конкурентне середовище [4, с. 22].

Як зазначають науковці, в системі вищої освіти України за останні два десятиліття відбулася рівнева і галузева деформація, погіршилося співвідношення в підготовці фахівців природничо-математичного та інженерно-технічного спрямування, з одного боку, та економічного, менеджерського, правничого, з іншого боку [9, с. 77]. Часто погіршення фундаментальної підготовки не компенсується поліпшенням прикладної. Це поглиблює прірву між потребами суспільства, насамперед економіки, що має базуватися на знаннях, і структурою та якістю випуску кадрів з вищою освітою, спричиняє безробіття серед висококваліфікованих громадян та їх повторну, інколи багаторазову, перекваліфікацію. Для України характерним є нерівномірний розподіл ВНЗ як за регіонами і за структурою, так і за концентрацією студентів. Тому, глобалізація «індустрії» освітніх послуг, зростання конкуренції у сфері вищої освіти актуалізує необхідність приведення цієї галузі України у відповідність до суспільних викликів.

Аналіз наукових праць з актуальних проблем професійної підготовки фахівців з вищою освітою свідчить про нагальність вивчення питань професійного навчання в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг. Загострення конкуренції у галузі освіти стимулює суспільний розвиток і розгортається на рівні людського потенціалу – кваліфікаційному рівні населення, за що головним чином відповідає вища школа. За прогнозами ЮНЕСКО у XXI ст. рівня національного добробуту, відповідного світовим стандартам, досягнуть лише ті країни, працездатне населення яких на 40–50 % буде складатися з осіб із вищою освітою [8]. На початку нового століття Україна за часткою дорослого населення (віком 25 років і старше) з вищою освітою (38 %) разом з Ізраїлем (40 %) і Канадою (38 %) вийшла у світові лідери з-поміж 90 країн, випередивши США (36 %), Норвегію (32 %), Данію, Фінляндію, Японію (по 30 %) [9, с. 81]. При цьому для України характерною є низка взаємообумовлених чинників, що позначаються на якості вищої освіти, її конкурентоспроможності. Серед цих чинників виокремимо такі як занижений поріг селекції вступників до вищої школи через надмірний обсяг ліцензованих місць у ній; гостра ресурсна (фінансова, кадрова тощо) недостатність навчання надто великої кількості студентів; недосконала структура навантаження науково-педагогічних працівників (близько 60 % припадає на навчальну діяльність, 20 % – на наукову, 20 % – методичну, організаційну інші види робіт), і як наслідок – низька репутація випускників багатьох вітчизняних вищих навчальних закладів серед роботодавців, виникнення феномену «дипломованого безробіття», невисокий показник продуктивності суспільної праці, «який значно поступається цьому показнику в успішних країнах [4].

Зазначимо, що освітні реформи, що були заактуалізовані імплементацією нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) потребували уніфікації не лише інформаційно-технологічної платформи національної вищої освіти, але розв'язання питань щодо встановлення основних правових, організаційних, фінансових засад функціонування системи вищої освіти в країні, створення умов для посилення співпраці державних органів з вищими навчальними закладами (ВНЗ) на принципах автономії ВНЗ, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкуренто-спроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у висококваліфікованих фахівцях [5]. Очікуваним результатом реалізації визначеної мети є підготовка до очевидного й неминучого процесу: наближення до високих стандартів забезпечення якості освітнього процесу у ВНЗ, реалізація прагнення до світового визнання дипломів про вищу освіту України. У цьому контексті на національну систему вищої

освіти покладається актуальне завдання здійснення освітніх послуг з підготовки мобільної робочої сили, розширення перспектив її працевлаштування, формування у сучасної освітянської спільноти почуття соціально-культурного партнерства з іншими країнами.

Визначений у статті акцент на здійсненні порівняльного аналізу досвіду країн Чорноморського регіону потребує роз'яснення щодо засадничих аспектів їх об'єднання у означену структуру. Оскільки сучасні національні економіки різняться між собою як за розміщенням, кількісними показниками (територія, населення, ресурсний потенціал тощо) так і за ключовими якісними характеристиками, то для розуміння і оцінювання відмінностей між національними економіками, визначенням їх місця і перспектив розвитку у світовому господарстві застосовують метод систематизації країн за певними ознаками: географічною, організаційною, економічною, соціально-економічною, системною. Так, на початку XXI століття уряди одинадцяти країн – Румунії, Болгарії, Туреччини, Грузії, Росії, України (прибережні країни) і Молдови, Албанії, Греції, Азербайджану, Вірменії домовилися про Чорноморське економічне співробітництво (BSEC), у якому функціонує Парламентська асамблея Чорноморського економічного співробітництва (PABSEC) [2; 11]. Обидві регіональні організації у своїх статутних документах орієнтуються на європейські освітні процеси і прагнуть співпрацювати у галузі вищої освіти та науки. Усі країни регіону приєдналися до ООН і її спеціалізованих органів, а також до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE).

Для розв'язання завдань дослідження доцільно, на нашу думку, зазначити, що теперішній етап розвитку вищої в країнах Чорноморського регіону характеризується значними змінами в оновленні структур їх національних систем, модернізації змісту і методів підготовки фахівців, розвитку нових форм і зв'язків освіти, науки і виробництва. В умовах подальшої інтеграції України в європейське співтовариство посилюються взаємозв'язки і взаємодія між національними системами підготовки кадрів з вищою освітою різних країн. Загальний напрям усіх змін у системі вищої освіти обумовлений розпочатим об'єднанням з державами Чорноморського економічного регіону і країнами Європейського Союзу (ЄС).

Загальноючи напрацювання учених з проблем розвитку сучасної вищої освіти в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг зазначимо, що серед найбільш значущих для процесу професійної підготовки сучасних фахівців з вищою освітою є, по-перше, наближення змісту освіти до рівня сучасної науки; по-друге, впровадження сучасних інформаційних технологій у навчальний процес вищої школи; по-третє, переорієнтація системи освіти з простого засвоєння суми знань на усвідомлення їх предметно-практичного значення у майбутній професійній діяльності [1].

На нашу думку, вплив інноваційних процесів у сучасній вищій освіті України вимагає подальших системних, послідовних і консолідованих дій з огляду на потребу у поліпшенні її якості, конкурентоспроможності та утвердження ключової ролі у розв'язанні проблем інноваційного прогресу суспільства. Оскільки, одним з головних напрямів діяльності Організації Чорноморського економічного співробітництва є створення та розвиток єдиної регіональної академічної мережі держав Чорноморського басейну, яка включає провідні вищі навчальні заклади (ВНЗ) [11], зокрема й України, вважаємо, що подальша співпраця й застосування продуктивних здобутків країн Чорноморського регіону буде корисною для усіх учасників об'єднання. Тим паче, що головними функціями єдиної регіональної академічної мережі держав Чорноморського басейну є підготовка висококваліфікованих фахівців у різних галузях знань, взаємовизнання кваліфікацій та дипломів про академічні та наукові ступені, вирішення проблем зайнятості населення, перепідготовка та підвищення кваліфікації робітничих кадрів.

У досягненні мети цього дослідження важливо зауважити, мережа університетів Чорноморського регіону (BSUN) є одним з комплексних проектів академічного співробітництва Чорноморського регіону, який об'єднує сьогодні понад 100 університетів з 11 країн Причорномор'я, зокрема й – низку ВНЗ України. Університети, які мають членство у BSUN, співпрацюють в рамках різноманітних європейських програм в сфері науки та технологій, проектах 6-ої та 7-ої Рамкових програм ЄС [11]. Натепер у зв'язку з новою геополітичною ситуацією BSUN відіграє важливу роль в процесі становлення Причорномор'я як Чорноморського Європейського регіону, підтримує посилення ролі університетів країн Чорноморського регіону у формуванні курсу сталого розвитку, формує відповідну міжуніверситетську програму. Погоджуємося з думкою вчених щодо ролі створення мережі університетів Чорноморського регіону для сприяння розвитку провідної тенденції, спрямованої на стабілізацію контингенту студентства та викладачів ВНЗ. Так, в останнє десятиріччя у системі вищої освіти країн-учасниць організації країн Чорноморського регіону контингент студентів складав 9,68 млн осіб, а кількість

викладачів сягала 778,7 тис. осіб [7, с. 39].

Зважаючи на те, що проблема професійної підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою традиційно в освітній теорії та практиці розглядалась переважно у педагогічному контексті, стає зрозумілою важливість з'ясування й інших чинників, що безпосередньо впливають на діяльність ВНЗ у країнах Чорноморського регіону як суб'єкта ринку з продукування і надання такої освітньої послуги як *професійна підготовка*. Наші умовиводи свідчать про те, що натеper сучасні вимоги до якості професійної підготовки диктують споживачі освітніх послуг, і це примушує ВНЗ вивчати діяльність конкурентів з застосування ефективних форм, методів та технологій професійного навчання. Розбалансованість кількісних і якісних параметрів національної вищої школи зумовлює необхідність застосування інструментів некомерційного маркетингу в діяльності ВНЗ його різними структурними підрозділами на громадських засадах і активного залучення до цього процесу. Маркетинг в освіті створює можливості для забезпечення інноваційного характеру розвитку сучасних ВНЗ шляхом їх перетворення в центри з запровадження нових технологій та інноваційної підприємницької діяльності молоді [4].

Міжнародний досвід свідчить, що в умовах цивілізованої ринкової економіки фахівцю з вищою освітою необхідно бути конкурентоспроможним, мобільним, а ВНЗ – володіти всіма інструментами здійснення освітніх послуг як комплексу визначених законодавством, освітньою програмою чи договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Перехід до економіки знань вимагає нових сфер застосування ринку освітніх послуг, перегляду його цілей, методів, теоретичних й інституційних основ. Вважаємо, що в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг недостатньою мірою використовуються можливості імітаційних ігрових методів теоретичного навчання (групове інсценування конференції гомогенних та гетерогенних підгруп, бізнес-симуляція, рольова гра, ділова гра, паратеатр, тренінг тощо) і активних методів практичного навчання (ротація, коучинг тощо). Їх активне застосування, на наш погляд, є перспективним напрямом професійної підготовки фахівців, зокрема у сфері освітніх послуг, оскільки саме ці методи мають значний потенціал у забезпеченні якісної допрактичної підготовки студентів, сприяють розвитку партнерських взаємин між суб'єктами освітнього процесу у вищій школі, орієнтують навчальний процес на формування здатності студентів до творчості, мають міждисциплінарний характер [4]. Вважаємо, що визначені інтерактивні методи навчання є перспективними з огляду на ефективну реалізацію провідних дидактичних підходів (когнітивного, соціально-рольового та поведінкового) й забезпечують перехід від організованої системи надання навчальної інформації до управління процесом набуття професійних знань і компетентностей, формування фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці. Перспективними вважаємо також активне застосування у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері освітніх послуг креативних, сугестивних і комп'ютерних технологій.

Висновки. Аналіз можливостей сучасних ВНЗ країн Чорноморського регіону дає можливість здійснити проєкцію здійснених в попередніх наших наукових розвідках умовиводів щодо чинників, що визначають у досліджуваній групі країн ефективність надання якісних освітніх послуг в умовах зростання рівня конкуренції у сфері вищої освіти: 1) демографічна ситуація; 2) система фінансування освіти; 3) інвестиційна політика уряду в сфері освіти; 4) державна політика зайнятості; 5) цінова політика в освітній галузі; 6) політико-правові чинники; 7) національні особливості системи освіти в умовах розвитку суспільства знань [3; 4]. На нашу думку, урахування цих чинників в країнах Чорноморського регіону створить передумови для здійснення у національних ВНЗ якісних освітніх послуг з підготовки мобільної робочої сили, розширення перспектив її працевлаштування, формування у сучасної освітянської спільноти почуття соціально-культурного партнерства.

Стратегічним завданням розвитку сучасної вищої освіти країн Чорноморського регіону в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг є створення інноваційної сфери, що сприятиме інноваційній діяльності ВНЗ, розробці й упровадженню нових технологій професійної підготовки як необхідної умови створення конкурентного середовища. Підвищення ефективності функціонування ринку освітніх послуг можливе за умов упорядкування мережі університетів Чорноморського регіону (BSUN) залежно від потреб економіки регіонів, приведення контингенту студентів у відповідність до реальної ресурсної бази національних систем вищої освіти, створення

дієвих механізмів забезпечення та гарантування її якості, зорієнтованості на ринок праці та запити громадянського суспільства й держави у кваліфікованих фахівцях.

Перспективи майбутніх наукових розвідок вбачаємо у вивченні специфіки планування й упровадження освітньої політики країн Чорноморського регіону з розвитку сучасної вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2009. – № 3. – С. 5–14.
2. Алиев О. К. Управление системой высшего образования в Азербайджанской Республике / О. К. Алиев // Materialy XI mezinarodni vedecko-prakticka conference «Veda a vznik – 2015», 22–30 prosincu 2015 roku. – Dil 9. Pedagogika : Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – 64 stran. – P. 56–58.
3. Бобрицька В. І. Вища освіта в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг: порівняльний аналіз досвіду України та Швеції / В. І. Бобрицька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання. – 2014. – Вип. 24. – С. 15–22.
4. Бобрицька В. І. Сучасні дослідження проблем маркетингу освітніх послуг / В. І. Бобрицька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання: збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 22. – С. 20–25.
5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Иванов Ю. В. Проблемы конкурентоспособности высших навчальных закладів України: теорія і практика: [монографія] / Иванов Ю. В. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 136 с.
7. Матлица М. Вхождение стран Черноморского региона в Европейское пространство высшего образования / М. Матлица // Внешние аспекты Болонского процесса: высшее образование Юго-Восточной Европы и европейское пространство высшего образования в глобализированном мире // Высшее образование за рубежом. – 2007. – № 6 – С. 38–52.
8. Мирошниченко О. А. Формування соціально значущих якостей майбутнього вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. А. Мирошниченко. – Житомир, 2008. – 21 с.
9. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України [авт.: В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.; за заг. ред. В.Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с.
10. Проект Закону України «Про освіту», реєстр. № 3491. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://kno.rada.gov.ua>
11. Сапожніков В. С. Управління системами вищої педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону/ В. С. Сапожніков // Освітня політика: філософія, методологія, практика: міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовтня 2013 р.: зб. матеріалів. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 177–182.

В. И. Бобрицкая

СОВРЕМЕННОЕ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНЦИИ НА РЫНКЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ : СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОПЫТА СТРАН ЧЕРНОМОРСКОГО РЕГИОНА

Резюме. В статье осуществлено обобщение наработок ученых, содержание современных нормативно-правовых документов по определению сущности понятия «образовательные услуги»; установлено, что «образовательные услуги» – это комплекс обозначенных законодательством, образовательной программой или договором действий субъекта образовательной деятельности, имеют определенную стоимость и направлены на достижение обучаемым ожидаемых результатов образования. Автором представлены результаты сравнительного анализа опыта стран Черноморского региона по развитию современного высшего образования в условиях роста конкуренции на рынке образовательных услуг.

Ключевые слова: высшее образование; образовательные услуги; рынок образовательных услуг; страны Черноморского региона.

V. I. Bobrytska

**MODERN HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF COMPETITIVE EDUCATION
MARKET: COMPARATIVE ANALYSIS OF EXPERIENCE OF COUNTRIES
OF BLACK SEA REGION**

***Summary.** In the article generalization of works of scientists, maintenance of modern normatively-legal principles is carried out in relation to determination of essence of concept «educational services» as complex of certain by a legislation, educational program or agreement of actions of subject of educational activity, that have a certain cost and sent to achievement of formation of the expected results of studies a bread-winner; the results of comparative analysis of experience of countries of the Black Sea region are presented from development of modern higher education in the conditions of increase of competition at the market of educational services.*

***Keywords:** educational services; countries of the Black Sea region; market of educational services; higher education.*

УДК 159. 9:37.015.3-057.87 (045)